

حمله نظامی عربستان به یمن از نگاه حقوق بین‌المللی بشردوستانه

سید اصغر جعفری*

چکیده

یمن بیش از سه سال با نقض جدی بسیاری از اصول بنیادین حقوق بشردوستانه از سوی رژیم سعودی و متحدان آن مواجه است. جامعه بین‌المللی در انتظار واکنش نهادهای تأثیرگذار و دولت‌ها، به‌ویژه شورای امنیت سازمان ملل بود؛ اما این نهادها در برابر نقض آشکار حقوق بشردوستانه سکوت کردند. هدف پژوهش حاضر شناسایی مهم‌ترین موارد نقض حقوق بشردوستانه توسط عربستان در جریان درگیری‌های مسلحانه در یمن است که به شیوه توصیفی-تحلیلی انجام گرفته است. نتیجه این پژوهش نشان می‌دهد که عربستان در حمله به یمن، بسیاری از اصول و مقررات حقوق بین‌الملل بشردوستانه، از جمله محدودیت در انتخاب هر گونه شیوه و ابزارهای جنگی، ممنوعیت حمله به جمعیت غیرنظامی و مناطق مسکونی را نقض کرده است؛ از این رو، این دولت دارای مسئولیت بین‌المللی است و باید تحت تعقیب دیوان بین‌المللی کیفری قرار گیرد.

کلیدواژگان

حقوق بشردوستانه، عربستان، کنوانسیون‌های ژنو، مخاصمات مسلحانه، یمن.

* استادیار، گروه حقوق و روابط بین‌الملل، دانشکده مدیریت و فناوری‌های نرم، دانشگاه صنعتی مالک اشتر، تهران،
Email: Jafari1647@yahoo.com

تاریخ دریافت: ۱۳۹۶/۰۵/۱۰، تاریخ پذیرش: ۱۳۹۷/۰۴/۱۲

مقدمه

حقوق بین‌الملل که تجلی نیاز دولت‌ها و همزیستی مسالمت‌آمیز است، در واقع راهی را در عرصه جهانی هموار کرد تا دولت‌ها با پذیرش قواعد آن، چه در زمان صلح و چه در زمان جنگ، رفتار خود را با آن تطبیق دهند، چراکه هدف اصلی حقوق بین‌الملل، نیل به صلح و امنیت بین‌المللی است، و این از خواسته‌های اصلی تمامی دولت‌هاست. با وجود این، در دوران معاصر، نمایش صحنه‌های رقت‌انگیز ناشی از جنگ، در صحنه نبرد و خارج از آن، سبب شد تا قواعد و مقرراتی بین‌المللی با ضمانت اجرایی پایه‌گذاری شود تا درد و رنج بشری در طول درگیری‌های مسلحانه را کاهش دهد یا پیشگیری کند؛ حاصل این نگرش، ظهور حقوق بین‌المللی بشردوستانه بوده است.

حقوق بین‌الملل بشردوستانه^۱ مجموعه قواعد و مقرراتی است که در پی محدود کردن آثار مخاصمه است. این شاخه از حقوق بین‌الملل، حقوق اشخاصی را که در مخاصمه شرکت نداشته یا از صحنه نبرد خارج شده‌اند، تحت حمایت قرار می‌دهد و ابزارها و روش‌های جنگ را محدود می‌کند (ICRC 2004: 1). علاوه بر این از حیات افرادی که در صحنه نبرد نیز شرکت دارند، مانند کارکنان واحدهای پزشکی، مذهبی و جمعیت غیرنظامی حمایت می‌کند (Schimmelpennick, 2006: 394). عمده‌ترین هدف‌های این حقوق عبارت‌اند از:

۱. کاهش درد و رنج انسان‌ها در جریان مخاصمات مسلحانه؛
۲. محدود کردن آثار جنگ از طریق اعمال محدودیت در برخی از ابزارها و روش‌های جنگی؛
۳. تأمین احترام به شأن والا و کرامت انسانی و تضمین حقوق بنیادین بشر؛
۴. تعقیب، محاکمه و مجازات جنایتکاران جنگی (جعفری، ۱۳۹۴: ۹۳).

از دیدگاه حقوق بین‌الملل، به‌ویژه به استناد بند ۴ ماده ۲ منشور ملل متحد، کشورهای عضو سازمان ملل متحد تعهد دارند که در امور داخلی سایر کشورها دخالت نکنند و به حق حاکمیت آنها احترام بگذارند. مردم یمن در راستای احیای یکی از اصول پایه‌ای حقوق بین‌الملل معاصر، یعنی حق تعیین سرنوشت^۲، انقلاب خود را آغاز کردند. ائتلاف عربی به رهبری عربستان با هدف کمک به «منصور هادی» رئیس‌جمهور مستعفی یمن، حمله تمام‌عیار نظامی علیه این کشور را آغاز کردند. جدای از اینکه اقدام رژیم سعودی نقض آشکار حقوق بین‌الملل قلمداد می‌شود (فضائلی، ۱۳۹۵: ۷۰-۴۱) که البته این خود موضوع دیگری است و بحث جداگانه‌ای را طلب می‌کند، یورش‌های پی‌درپی و گسترده هواپیماهای سعودی به خاک یمن نقض آشکار بسیاری از اصول و مقررات بشردوستانه به‌شمار می‌رود.

1. International Humanitarian Law (IHL)

2. The Right of self-Determination

از ابتدای حمله عربستان سعودی به یمن، جمعیت غیرنظامی، زیرساخت‌های شهری، مناطق مسکونی و تأسیسات غیرنظامی این کشور آماج بمباران‌های سنگین هوایی و سلاح‌های کشتار جمعی همچون بمب‌های فسفوری و خوشه‌ای سعودی‌ها بوده است که در پی آن هزاران یمنی بی‌دفاع، از کودکان و زنان گرفته تا بیماران و سالخورده‌گان کشته و زخمی شده و زیرساخت‌های برق، آب، فرودگاه و حتی مراکز درمانی ویران شده‌اند؛ رخدادهایی که سبب شده مردم یمن با مشکلات و سختی‌های زیادی روبه‌رو شوند. ممنوعیت کاربرد برخی از ابزارها و روش‌های نبرد و احترام و رعایت حقوق کودکان، زنان و به‌طور کلی افراد غیرنظامی در زمان درگیری‌های مسلحانه، در معاهده‌ها و کنوانسیون‌های گوناگونی همچون کنوانسیون‌های چهارگانه ژنو ۱۹۴۹ به‌ویژه کنوانسیون چهارم ژنو در خصوص حمایت از افراد غیرنظامی در زمان جنگ^۱، پروتکل اول الحاقی ۱۹۷۷ در خصوص حمایت از قربانیان مخاصمات مسلحانه بین‌المللی^۲، کنوانسیون ۲۰۰۸ در خصوص مهمات خوشه‌ای^۳، اعلامیه شانزدهم سپتامبر ۱۹۲۴ جامعه ملل در حمایت از کودکان با عنوان اعلامیه ژنو^۴، اعلامیه حقوق کودک مصوب بیستم نوامبر ۱۹۵۹، اعلامیه مجمع عمومی سازمان ملل متحد در چهاردهم دسامبر ۱۹۷۴ مربوط به حمایت از زنان و کودکان در مواقع بحرانی و درگیری‌های مسلحانه و کنوانسیون ۱۹۸۹ حقوق کودک^۵ مورد تأکید قرار گرفته که جنایت‌ها، کشتار و ویرانگری‌های آل سعود در تضاد با معاهده‌ها و کنوانسیون‌هاست. این مقاله تلاش دارد تا به‌منظور مستند کردن اعمال و رفتار متخلفانه دولت عربستان سعودی در جنگ علیه مردم یمن، عملکرد آن دولت در نقض مقررات بشردوستانه را تبیین کند. از این‌رو، پژوهش حاضر به شیوه توصیفی-تحلیلی و با هدف بررسی مهم‌ترین موارد نقض حقوق بشردوستانه توسط عربستان، به این پرسش پاسخ می‌دهد که موارد نقض حقوق بین‌المللی بشردوستانه توسط رژیم سعودی در یمن شامل چه مواردی می‌شود. شایان ذکر است که در حمله عربستان به یمن در ۲۵ مارس ۲۰۱۵، کشورهای امارات، کویت، بحرین، مراکش، مصر، اردن، سودان و سومالی، به‌عنوان نیروهای ائتلاف مشارکت داشته‌اند (فضائلی، ۱۳۸۵: ۴۷) که ضروری است از نظر حقوقی، مسئولیت آنها نیز بررسی شود؛ اما از آنجا که رهبری ائتلاف با عربستان سعودی بوده و این کشور صحنه‌گردان اصلی عملیات نظامی علیه مردم یمن محسوب می‌شود، پژوهش حاضر صرفاً به نقش عربستان در نقض حقوق بین‌المللی بشردوستانه پرداخته است.

1. Geneva Convention IV Concerning the Protection of Civilian Persons in Time of War (1949).
2. Protocol of 8 June 1977 Additional to the Geneva Conventions of 12 August 1949, and Concerning the Protection of Victims of International Armed Conflicts (AP I).
3. Convention on Cluster Munitions. 30 May 2008 (Cluster Conv).
4. Declaration of 16 September 1924 The League of Nations in Support of Children (The Declaration of Geneva).
5. Convention on the Rights of the Child(1989).

پیشینه موضوع

انقلاب مردمی یمن که به شرایط دشوار سیاسی- اجتماعی و اقتصادی دوران ریاست جمهوری «علی عبدالله صالح» بازمی‌گردد، در پی تغییر حکومت دیکتاتوری این کشور در سال ۲۰۱۱ میلادی و اعتراضات و درگیری‌های شدید میان مردم و حکومت، به زخمی شدن «عبدالله صالح» و متواری شدن وی به عربستان منجر شد. پس از فرار عبدالله صالح، شورای همکاری خلیج فارس به‌عنوان نهاد میانجی‌گر منطقه‌ای اعراب، اعلام کرد که منصور هادی، معاون رئیس‌جمهور سابق به مدت دو سال (۲۰۱۲ تا ۲۰۱۴ م) به‌عنوان رئیس‌جمهوری انتقالی یمن بر سر کار می‌آید و سپس در سال ۲۰۱۵ انتخابات ریاست جمهوری جدیدی در یمن برگزار خواهد شد. اما پایان دوره ریاست جمهوری موقت منصور هادی، وی از جایگاه خویش کنار رفت و با افزایش فشارها بر مردم و به‌خصوص شیعیان الحوثی، سبب گسترش دوباره دامنه اعتراضات شد. در نهایت، شیعیان «الحوثی» به پایتخت یمن پیشروی کردند و کاخ ریاست جمهوری را به محاصره خود درآوردند. منصور هادی مدتی در حصر خانگی قرار گرفت و پس از آن در ۲۱ فوریه ۲۰۱۵ به عدن و در نهایت به عمان گریخت و در آنجا از عربستان برای بازگشت به قدرت تقاضای کمک کرد.^۱ از آنجا که تغییرات پیش روی یمن در جهت خلاف منافع عربستان بود، موجب شد که سعودی‌ها اقدام نظامی علیه مردم یمن را آغاز کنند. مداخله دولت خارجی اگر مسبوق به دعوت و رضایت دولت قانونی باشد، از مشروعیت برخوردار است (عزیزی، ۱۳۹۰: ۱۸۱)، حال آنکه منصور هادی قبل از حمله سعودی‌ها به یمن استعفا داد و دولت مستقر تلقی نمی‌شود. این امر از قطعنامه ۲۲۰۴ شورای امنیت نیز استنباط می‌شود که از وی به‌عنوان رئیس‌جمهور قانونی نامی نبرده است (گلشن‌پژوه و کیانی‌نژاد، ۱۳۹۴).

عربستان و لزوم عمل به تعهدات

در حقوق بین‌الملل نیز مانند حقوق داخلی، هنگامی یک شخص تعهد حقوقی را نقض می‌کند که رفتار آن با خواست تعهد مزبور منطبق نباشد؛ بنابراین زمانی نقض تعهد محرز می‌شود که شخص ملزم به اجرای تعهد بین‌المللی، رفتاری مغایر با آنچه برای اجرای تعهد لازم است، در پیش گیرد. در هر مورد مقایسه میان عملی که دولت واقعاً انجام می‌دهد و عملی که تعهد بین‌المللی قانوناً از آن می‌خواهد، مشخص می‌کند که آیا نقض یک تعهد بین‌المللی وجود دارد یا نه. اگر عمل دولت با رفتاری انطباق داشته باشد که تعهد بین‌المللی از آنان می‌خواهد، نقض تعهد صورت نگرفته و عمل موردنظر کاملاً قانونی است. برعکس، اگر ثابت شود که عمل دولت

1. <http://www.rapporteuronline.com>

با رفتار پیش‌بینی‌شده در تعهد بین‌المللی منطبق نیست، باید نتیجه گرفت که نقض تعهد واقع شده و عمل دولت از نظر بین‌المللی نادرست است. آشکار است که منظور از تعهدات بین‌المللی، تعهدات حقوقی دولت طبق حقوق بین‌الملل است و شامل تعهدات دارای ماهیت اخلاقی یا تعهدات مبتنی بر نزاکت بین‌المللی نمی‌شود (مستقیمی و طارم سری، ۱۳۷۷: ۸۱). نکته شایان توجه آنکه، ماهیت تعهد نقض‌شده هرچه باشد تفاوتی ندارد؛ به این معنا که فرقی نمی‌کند که این تعهد از یک قاعده عرفی سرچشمه گرفته یا از یک ماده از یک قرارداد یا از تصمیم لازم‌الاجرای یک سازمان بین‌المللی باشد (کاسسه، ۱۳۸۵: ۳۵۸). این مفهوم از نقض تعهد مورد تأیید کمیسیون حقوق بین‌الملل نیز قرار گرفته است؛ چنانکه در ماده ۱۲ طرح این کمیسیون در مورد مسئولیت دولت تأکید شده است (Crawford, 2002:63). با توجه به اینکه دولت عربستان عضو کنوانسیون‌های چهارگانه ژنو است، ماده اول مشترک کنوانسیون‌های چهارگانه ژنو، دولت‌های عضو را متعهد به «اجرا» و «تضمین اجرای» مقررات این کنوانسیون‌ها کرده است؛ اما دولت عربستان بدون توجه به مقررات بین‌المللی و تعهدات مندرج در آن به‌ویژه تعهدات مرتبط با رفتار با غیرنظامیان در زمان جنگ و ممنوعیت انهدام تأسیسات غیرنظامی و مناطق اقتصادی، مقررات بشردوستانه در حوزه انتخاب و استفاده از ابزارها و شیوه‌های جنگی، تعهدات بین‌المللی را نقض کرده است که در ادامه به آنها اشاره خواهد شد. از سوی دیگر، عربستان به‌عنوان یک کشور اسلامی و خاستگاه اسلام، باید دستورهای اسلامی در حوزه مخاصمات مسلحانه را نیز مورد ملاحظه قرار می‌داد، زیرا در اندیشه اسلامی، جنگ اصالت ندارد؛ دعوت به صلح و آرامش، هویت اصلی دین است و اسلام اصل را در روابط خود با دیگران و صلح و زندگی مسالمت‌آمیز قرار داده است. بنابراین، مسلمین در صورتی اجازه دارند دست به اسلحه ببرند که مورد تهاجم قرار گرفته یا زورمندان استقلال، آزادی و حاکمیت اسلامی را مورد تهدید قرار داده باشند (ابوالوفاء، ۱۴۲۱ق: ۲۵). حال آنکه دولت عربستان در جنگ با یمن، نه تنها مورد تهاجم قرار نگرفت، بلکه خود آغازگر جنگ بوده و اصل صلح را نادیده گرفته است. علاوه بر این رژیم سعودی به دستورهای پیامبر اسلام (ص) در زمان مخاصمات مسلحانه عمل نکرده است. چنانکه آن حضرت نه تنها در تمامی نبردها ملاحظات انسان‌دوستانه را مورد توجه قرار می‌دادند، بلکه هر گاه لشکری را به میدان جنگ می‌فرستادند، قبل از اعزام، آنان را به رعایت اصول انسانی در جنگ موعظه و ارشاد می‌نموده‌اند (شیبانی، ۱۹۷۵م: ۹۳). برای نمونه نقل شده است در جریان فتح مکه هنگامی که لشکر اسلام وارد این شهر شدند، هیچ مورد از اهداف غیرنظامی را آسیب نرساندند، و به سالمندان، زنان، اطفال، اموال، دام‌ها و محیط زیست متعرض نشدند (سبحانی، ۱۳۷۴، ج ۲: ۳۳۸-۳۳۰). یا اینکه در حدیثی از پیامبر - که تأکیدی بر ممنوعیت حمله علیه غیرنظامیان و جمعیت غیرنظامی است - نقل شده که پاره‌ای از مسلمانان به تاسی از دشمنان خود، تعدادی کودک را به قتل رساندند. آن حضرت به خشم

درآمدند و فرمودند: چرا عده‌ای امروز آنقدر ستیزه‌جو هستند که به قتل صغار دست می‌زنند؟ (ابن حنبل، ج ۳: ۴۳۵).

موارد نقض حقوق بشردوستانه در حمله نظامی عربستان به یمن

اصل اساسی حاکم بر حقوق بین‌الملل بشردوستانه آن است که طرفین تخاصم در انتخاب وسایل و روش‌های نبرد اختیارات نامحدود ندارند (the Hague, 1907, Art. 22; and Protocol II) (1) (1977, Art. 35)، زیرا در هر جنگی، نیروهای مسلح طرفین درگیر، برای ضربه زدن و فائق آمدن بر دیگری، از روش‌های خاصی استفاده می‌کردند که برخی از آنها مغایر با اصول انسانیت و وجدان بشری بوده است. بر این اساس، هیچ‌یک از دولت‌ها نمی‌توانند از هر گونه ابزار و روش‌های نبرد^۱ برای ضربه زدن به طرف مقابل استفاده کنند و در این زمینه محدودیت دارند. ایجاد محدودیت‌های تحمیل‌شده بر آزادی یک دولت ناشی از حقوق عرفی یا تعهدات ناشی از حقوق قراردادی یعنی توافق و رضایت خودشان است (موسی‌زاده، ۱۳۸۵: ۴۲)، زیرا لازمه زندگی جمعی، الزام به رعایت یک سری تعهدات و انجام تکالیف است که هر یک از دولت‌ها باید آن را مورد توجه قرار دهند. اگر تعهدات و تکالیف مورد بی‌توجهی قرار گیرد، عرصه بین‌المللی، عرصه تاخت‌وتاز قدرت‌های جاه‌طلب شده و هرج‌ومرج ایجاد می‌شود، در این صورت، نظم بین‌المللی از هم خواهد پاشید.

۱. نقض تعهد به رعایت ممنوعیت‌ها در انتخاب روش‌های نبرد

برخی از مهم‌ترین موارد نقض حقوق بشردوستانه در حوزه انتخاب روش‌های نبرد^۲ توسط دولت عربستان در جنگ علیه مردم یمن را می‌توان به شرح زیر تبیین کرد:

۱.۱. نقض تعهد به رعایت ممنوعیت حمله به افراد و اموال غیرنظامیان

یکی از اهداف اصلی حقوق بشردوستانه، حمایت از جمعیت‌های غیرنظامی و تأمین مصونیت آنان است (ممتاز، ۱۳۷۷: ۵۵). غیرنظامی در حقوق بشردوستانه، فردی است که مبارز نیست. براساس بند ۱ ماده ۵۰ پروتکل اول ۱۹۷۷، در صورت تردید در مورد نظامی بودن یک شخص، آن شخص غیرنظامی محسوب خواهد شد. نخستین سند در حمایت از جمعیت‌های غیرنظامی،

1. Methods and Means of Combat

۲. پروفیسور شارل روسو درباره مفهوم واژه‌های وسائل و روش‌های نبرد می‌گوید: وقتی گفته می‌شود وسائل، منظور اسلحه‌هایی است که به کار گرفته می‌شود، و وقتی می‌گویند روش‌ها، منظور استفاده‌ای است که متخصصان از آن وسایل می‌کنند (شارل روسو، ۱۳۶۹: ۱۳۰).

اعلامیه سن پترزبورگ ۱۸۶۸ است که بیان کرد: «تنها هدف مشروع و قانونی که دولت‌ها می‌بایست طی منازعات مسلحانه برای نیل به آن کوشا باشند، تضعیف نیروهای نظامی دشمن است». پرواضح است وقتی دولتی علیه دولت دیگر وارد جنگ می‌شود، هدف اصلی و اساسی او از جنگ، تسلیم کردن دشمن از طریق نبرد با نیروهای نظامی آن کشور است؛ از این رو، هر گونه آسیب رساندن به افرادی که مشارکتی در جنگ ندارند، امری بی‌فایده و غیرضروری تلقی می‌شود. بنابراین، افراد و اهداف غیرنظامی نه تنها نباید به طور مستقیم مورد حمله نظامی واقع شوند، بلکه در حمله به اهداف نظامی نیز باید چنان دقتی صورت گیرد که اهداف غیرنظامیان صدمه و آسیب نبینند (Tittmore, 1997: 93).

ماده ۴۸ پروتکل اول ۱۹۷۷ تحت عنوان قاعده اصلی و اساسی مقرر می‌دارد: «به منظور تضمین احترام و حمایت نسبت به سکنه غیرنظامی و اموال غیرنظامی، طرف‌های مخاصمه باید همواره بین سکنه غیرنظامی و نظامی و نیز بین اموال و اهداف نظامی و غیرنظامی تمایز قائل شوند و عملیات خود را فقط متوجه اهداف نظامی کنند» (Protocol I, 1977: Article 48)؛ به عبارتی، اقدامات خشونت‌آمیز را تنها می‌توان علیه نیروهای مسلح دشمن اعمال کرد^۱، نه علیه جمعیت غیرنظامی که هیچ نقشی در جنگ ندارند (Fleck, 2009: 20). دیوان بین‌المللی دادگستری نیز در رأی مشورتی ۱۹۹۶ اصل تفکیک بین نظامیان و غیرنظامیان را به عنوان «اصل بنیادین و غیرقابل تخطی حقوق بین‌المللی عرفی^۲» مورد تأکید قرار داد، و مقرر کرد: «دولت‌ها حق ندارند غیرنظامیان را هدف حمله قرار دهند» (ICJ, Advisory opinion, 1996: para. 78). همچنین مطابق با قسمت اول بند «ب» ماده ۸ اساسنامه دیوان بین‌المللی کیفری، حملات مستقیم به جمعیت غیرنظامی که مشارکت مستقیم در مخاصمات ندارند، یک جنایت جنگی است. با این حال، نکته مشهود در جنگ عربستان علیه یمن این است که جمعیت غیرنظامی و اماکن غیرنظامی، به خصوص زیرساخت‌های اقتصادی، بهداشتی و آموزشی به کرات هدف بمباران جنگنده‌های سعودی قرار گرفتند. چنانکه «کارلوس مورازانی^۳» معاون رئیس کمیته بین‌المللی صلیب سرخ در بازدید از منطقه مورد حمله جنگنده‌های سعودی در صنعا اعلام کرد کشتار غیرنظامیان اقدامی «ننگین» و «شرم‌آور» است.^۴

روزنامه گاردین انگلیس در شماره روز ۱۶ سپتامبر ۲۰۱۶ براساس یافته‌های گروه تحقیق خود در گزارشی نوشت از هر سه حمله عربستان سعودی، یک حمله به مناطق غیرنظامی یمن

۱. از منظر حقوق بشردوستانه، تنها هدف مشروع مخاصمه، توقف توان جنگی دشمن و توان ادامه کارزار، و به معنای دقیق‌تر، «خارج کردن رزمندگان از حالت جنگ» (آنتونی راجرز و پل مالرب، ۱۳۸۲: ۳۴) است؛ از این رو، اعمال حداقل خشونت به منظور نیل به این هدف کافی است (ساعد، ۱۳۸۶: ۴۳۰).

2. Fundamental and Intransgressible Principle of Customary International Law

3. Carlos Morazzani

4. <https://www.icrc.org>.

شامل مدارس، بیمارستان‌ها، بازارها، مساجد و زیرساخت‌های اقتصادی انجام می‌گیرد.^۱ روپرت کالویل^۲، سخنگوی شورای حقوق بشر سازمان ملل متحد رسماً تأیید کرد جنگنده‌های عربستان سعودی در حمله روز ۱۸ ژوئیه ۲۰۱۷، روستای العشیره در نزدیکی منطقه موزع استان تعز را هدف قرار داده‌اند که در میان ۲۰ غیرنظامی کشته شده، ۱۰ کودک و دو زن قرار داشتند.^۳ جیمی مک گولدیک، هماهنگ‌کننده امور بشردوستانه سازمان ملل در یمن در اوت ۲۰۱۶ با بیان این موضوع که آمار دقیقی درباره شمار کشته‌شدگان یمنی وجود ندارد، اذعان کرد درحالی که تخمین زده می‌شد بیش از ۶ هزار یمنی از مارس ۲۰۱۵ به بعد در این کشور کشته شدند، آمارها حاکی از کشته شدن بیش از ۱۰ هزار نفر است (Al Jazeera, UN: 2016). «مرکز قانونی حقوق و توسعه» مستقر در صنعا، پایتخت یمن، نیز در فوریه ۲۰۱۷ در گزارشی با عنوان «پیامدهای ۷۰۰ روز جنگ» اعلام کرد که در اثر حمله عربستان و متحدانش به یمن بیش از ۱۱۵۰۰ نفر کشته شدند (شامل ۷۰۶۳ مرد، ۱۸۷۰ زن و ۲۵۶۸ کودک). در این گزارش آمده است که بیش از ۲۰ هزار نفر زخمی شدند که شامل ۱۵۶۸۷ مرد، ۱۹۶۰ زن و ۲۳۵۴ کودک است (Legal Center for Rights and Development, 2017).

گزارش‌ها و آمارهای یادشده آشکارا بیانگر این موضوع است که عربستان سعودی در جنگ علیه یمن، مرتکب نقض تعهد به رعایت ممنوعیت حمله به جمعیت غیرنظامی و اموال غیرنظامی شده است، زیرا آمارها، حملات را صرفاً در یک یا دو زمان بیان نمی‌کند که عربستان مدعی شود اصل تفکیک و ضرورت را رعایت کرده است؛ بلکه حملات عربستان را طی ۷۰۰ روز نشان می‌دهد. در ضمن، وقتی که حقوق بین‌المللی بشردوستانه نقض می‌شود، مرتکب نقض، به‌عنوان توجیه اقدامات خود، ادعای ضرورت نظامی را مطرح می‌کند، که در واقع بهانه‌ای بیش نیست؟ چنانکه یک دادگاه نظامی آمریکایی، در پیگیری‌های قضایی بعدی در نورمبرگ، در قضیه گروگان‌گیری ۱۹۴۸، اعلام کرد: «ضرورت نظامی، منوط به رعایت حقوق جنگ، به یک دولت متحارب اجازه می‌دهد که از هر اندازه و نوع نیروی نظامی با حداقل زمان، جان و پول، علیه دشمن استفاده کند».^۴ آنچه از این عبارت مستفاد می‌شود، این است که یک دولت متحارب می‌تواند هر آنچه را برای پیروزی در جنگ اقتضا می‌کند، به شرط اینکه آن اقدامات فراتر از حقوق بشردوستانه نباشد، انجام دهد (Dinstein, 1989:18).

۱.۲. نقض تعهد به رعایت ممنوعیت حمله کورکورانه

یکی از اصول اساسی در حقوق بشردوستانه آن است که جمعیت غیرنظامی به‌طور عام، و افراد

1. <https://www.theguardian.com>

2. Rupert Colville

3. <http://parstoday.com>

4. http://www.avalon.law.yale.edu/subject_menus/judcont.asp

غیرنظامی به‌طور خاص باید تا حد ممکن در حملات مورد توجه و حمایت قرار گیرند (Fleck, 2009: 134). قاعده‌ای که به موجب آن حمله به دشمن، بدون تفکیک بین افراد نظامی و غیرنظامی ممنوع است. به عقیده آنتونیو کاسسه، این قاعده یکی از مهم‌ترین قواعد تنظیم‌کننده نحوه استفاده از تسلیحات، ابزار و آلات جنگی در مخاصمات مسلحانه است که بر ممنوعیت حملات کورکورانه و تفکیک‌ناپذیر^۱ تأکید می‌ورزد (کاسسه، ۱۳۸۵: ۳۳).

براساس پروتکل الحاقی اول ۱۹۷۷، حملات بدون تفکیک یا کورکورانه حمله‌ای اند که:

الف) متوجه هدف نظامی خاصی نیستند؛

ب) از روش‌ها یا وسایلی استفاده می‌کنند که امکان هدف‌گیری به‌سوی هدف نظامی مشخصی را برآورده نمی‌کنند؛

ج) از روش‌ها یا وسایلی استفاده می‌کنند که امکان محدودیت اثر استفاده از آنها طبق مقررات پروتکل حاضر وجود ندارد.

در نتیجه، در هر یک از موارد پیش‌گفته، این حملات از نوعی است که اهداف نظامی و افراد یا اموال غیرنظامی را بدون تفکیک از یکدیگر مورد اصابت قرار می‌دهند (API, Art 51(4)).

با وجود ممنوعیت‌های صریح برای حملات بدون تفکیک یا کورکورانه در اسناد بین‌المللی، بسیاری از بمباران‌های هوایی دولت عربستان سعودی دقیقاً علیه غیرنظامیان و اهداف غیرنظامی در یمن سازماندهی شده و اغلب، حمله به اهداف نظامی بدون رعایت اصل تفکیک صورت گرفته است. چنانکه سازمان عفو بین‌الملل اعلام کرد جنگنده‌های عربستان صرفاً هدف‌های نظامی را مورد توجه قرار نمی‌دهد، بلکه به‌عمد تجمع یمنی‌ها را نیز مورد هدف قرار می‌دهد.^۲ از جمله روز دهم ژانویه ۲۰۱۷ به مدرسه‌ای در منطقه «نهم» در صعاء حمله کرده و ۸ دانش‌آموز یمنی را شهید و ۱۵ دانش‌آموز را زخمی کردند. براساس گزارش سازمان‌های مدنی مستقل بعد از گذشت ۶۰۰ روز از تجاوز عربستان سعودی به یمن، بیش از ۷۲۰ مدرسه و ۱۲۰ مؤسسه دانشگاهی و آموزشی تخریب شده است که بیانگر این است که عربستان سعودی اهداف نظامی و غیرنظامی را با هم هدف قرار می‌دهد.^۳ در واقع، رژیم آل‌سعود با نادیده انگاشتن مفاد مندرج در بند ۲ ماده ۵۴ و نیز بند ۱ ماده ۵۶ پروتکل الحاقی اول ۱۹۷۷ بی‌محابا شهرها و مناطق مسکونی، اماکن عمومی، مدارس، مساجد و تأسیسات ضروری برای ادامه حیات مردم، از جمله شبکه توزیع آب و برق یمن را از طریق بمباران هوایی مورد حملات کورکورانه خود قرار می‌دهد و منهدم می‌کند.^۴

شورای حقوق بشر سازمان ملل در گزارشی به تاریخ ۵ سپتامبر ۲۰۱۷ موارد نقض حقوق

1. The Prohibition of Discriminate Warfare

2. <http://foreignpolicy.com-https://www.amnesty.org/2017/08/16>

3. <http://foreignpolicy.com/2017/08/16>

4. <http://rapporteuronline.com,1396>

بشر و حقوق بین‌المللی بشردوستانه را در طول سه سال، از سپتامبر ۲۰۱۴ منتشر کرد. در این گزارش اعلام شد بر اثر حملات هوایی و کورکورانه نیروهای ائتلاف، ده‌ها هزار نفر از غیرنظامیان کشته شده‌اند که بسیاری از آنان کودک بوده‌اند، علاوه بر آنکه مدارس، بیمارستان‌ها، بازارها، مساجد، زیرساخت‌های اقتصادی و مناطق مسکونی نیز شاهد حملات هوایی بود که بسیاری آنها تخریب و نابود شده‌اند.^۱ سازمان بهداشت جهانی نیز در فوریه ۲۰۱۷ طی گزارشی اعلام کرد که در اثر جنگ عربستان علیه یمن، ۲۷۴ مرکز درمانی این کشور از کار افتاده شده و در حال حاضر تنها ۴۵ درصد از امکانات پزشکی این کشور قابل استفاده است.^۲

۱.۳. نقض تعهد به رعایت اقدامات احتیاطی هنگام حمله

لزوم اقدامات احتیاطی در آسیب نرسیدن به افراد غیردرگیر در جنگ و محدود ساختن آسیب‌ها به افراد درگیر در جنگ، از موضوعات مهم در مخاصمات مسلحانه است. ماده ۵۷ پروتکل الحاقی اول ۱۹۷۷ در خصوص اقدامات احتیاطی، تعهداتی را بر دولت‌ها تحمیل می‌کند؛ از جمله در بند ۱ بیان می‌کند در هدایت عملیات نظامی، همواره باید سعی شود از سکته غیرنظامی و اموال غیرنظامی چشم‌پوشی شود و براساس بند ۲ قسمت دوم از ماده مذکور، طرفین مخاصمه باید در انتخاب وسایل و روش‌های حمله کلیه احتیاط‌های ممکن را به‌عمل آورند تا هنگام حمله، از خسارت جانی اتفاقی به غیرنظامیان، مجروح شدن غیرنظامیان و نیز آسیب رساندن به اموال غیرنظامی اجتناب کنند یا آن را به حداقل برسانند. روش‌ها و ابزارهای به‌کاربرده‌شده توسط ارتش عربستان سعودی، حاکی از عدم رعایت اقدامات احتیاطی است.

حملات هوایی سعودی‌ها در زمان و مکانی صورت می‌گرفت که خیابان‌ها شلوغ و مملو از جمعیت بوده است. در ۲۴ آوریل ۲۰۱۵، سازمان عفو بین‌الملل اعلام کرد که جنگنده‌های ائتلاف سعودی، پنج ناحیه پرتراکم جمعیتی (سعدیه، صنعاء، حدیده، حجه و اب) را هدف قرار داده‌اند.^۳ برخی موارد نیز نشان می‌دهد انتخاب زمان حملات توسط نیروهای آل سعود بر کشتار و مجروح کردن مردم غیرنظامی دلالت می‌کند. به‌طور نمونه در ۱۷ مهر ۱۳۹۵ جنگنده‌های ارتش عربستان مراسم ختمی را در صنعاء، بمباران کردند که به کشته و زخمی شدن بیش از ۷۰۰ نفر انجامید^۴، یا بنا به اعلام سازمان دیدبان حقوق بشر، حمله به اردوگاه افراد بی‌پناه در مزرق که یک درمانگاه و بازار مورد هدف گرفت و از بین رفت^۵ یا حمله به یک کارخانه تولید

1. <http://www.ohchr.org>, 1396

2. <http://news.ws.trib.ir>, 1396

3. Amnesty International. 2015/4/24

4. <http://www.farsnews.com>, 1396

5. Human Rights Watch. 2015/4/13

مواد لبنی که به کشته شدن ۳۱ نفر منجر شد^۱ و حمله‌ای که به نابودی یک انبار بزرگ از کمک‌های انسان دوستانه وابسته به سازمان بین‌المللی اکسفام در سعده انجامید^۲، حاکی از آن است که مقامات سعودی کشتار و مجروح کردن حداکثری غیرنظامیان را مدنظر داشته‌اند. مدارس، از اماکن غیرنظامی مورد حمایت هستند؛ درحالی‌که تعداد بسیاری از مدارس در شهرهای صنعا، حدیده و سعده تخریب شده‌اند. مقامات سعودی ادعا کرده‌اند که مدارس را به این دلیل هدف قرار داده‌اند که در گذشته مدرسه بودند، اما اکنون از آنها به‌عنوان پایگاه مبارزان یمنی استفاده می‌شود.^۳ بر فرض صحت این ادعا، مقامات سعودی اقدامات احتیاطی لازم، مانند اخطار به غیرنظامیان حاضر در مدارس را به‌عمل نیاورده‌اند. نکته مهم‌تر آنکه به استناد پروتکل اول ۱۹۷۷، در مورد اهدافی که به‌طور معمول به مقاصد غیرنظامی اختصاص دارند، مانند اماکن مقدسه، خانه یا سایر اقامتگاه‌ها یا مدرسه، این تردید وجود دارد که ممکن است سهم مؤثری در اقدامات نظامی داشته باشند، در چنین حالتی فرض بر این است که از آن اهداف چنین استفاده‌ای نمی‌شود ((Protocol I, 1977: Art 52 (3)); علاوه‌بر این به استناد ماده ۵۷ پروتکل اول ۱۹۷۷، در چنین حالتی حمله باید لغو شود یا به حال تعلیق درآید. یکی از مسائلی که به‌شدت صحت ادعاهای مقامات سعودی را زیر سؤال می‌برد، این است که به‌عنوان مثال یک هدف غیرنظامی بارها مورد هدف قرار گیرد و این موضوع نمی‌تواند ناشی از اتفاقی بودن یا بروز اشتباه در یک حمله به‌شمار آید. برای مثال، یک مدرسه در منطقه ذباب در استان تعز، ۹ بار هدف حملات هوایی عربستان سعودی قرار گرفته است. همچنین بازاری در منطقه صرواح در استان مأرب نیز ۲۴ بار هدف قرار گرفته است.^۴ گزارش‌های سازمان‌های بین‌المللی مانند دیدبان حقوق بشر و عفو بین‌الملل حکایت از آن دارد که مقامات سعودی در هیچ موردی به غیرنظامیان اخطار نداده و اغلب شیوه‌های غیرمؤثری را در حمایت از غیرنظامیان اتخاذ کرده‌اند. برخی از معیارهای کلیدی اخطار مؤثر که توسط مقامات سعودی رعایت نشده، شامل زمان‌بندی مناسب، اطلاع به غیرنظامیان در خصوص راه فرار امن و وجود زمان کافی برای فرار قبل از حمله است.

۲. نقض تعهد به رعایت ممنوعیت‌ها در انتخاب ابزارهای نبرد

ممنوعیت به‌کارگیری برخی ابزارهای نبرد بر پایه چهار قاعده اساسی حقوق بین‌الملل بشردوستانه استوار است که عبارت‌اند از (جعفری، ۱۳۹۴: ۲۷۹-۲۶۰):

1. Human Rights Watch. 2015/04/16

2. Human Rights Watch. 2015/04/23

3. <http://www.presstv.ir>, 1396

4. <http://www.presstv.ir>, 1396

اول: نامحدود نبودن اختیار دولت‌ها در کاربرد ابزارهای جنگی (بند ۱ ماده ۳۵ پروتکل اول (۱۹۷۷)؛

دوم: ممنوعیت کاربرد ابزارهای جنگی ایجادکننده آسیب بیش از اندازه^۱ یا درد و رنج غیرضروری^۲ (بند ۲ ماده ۳۵ پروتکل الحاقی (۱۹۷۷)؛
سوم: منع استفاده از ابزارهای جنگی واردکننده صدمه شدید، طولانی‌مدت و گسترده به محیط زیست (بند ۳ ماده ۳۵ پروتکل (۱۹۷۷)؛

چهارم: ممنوعیت ابزارهای جنگی فاقد توان تفکیک (ماده ۴۸ پروتکل اول (۱۹۷۷).
برخی از مهم‌ترین موارد نقض حقوق بشردوستانه در حوزه انتخاب ابزارهای نبرد توسط دولت عربستان در جنگ علیه مردم یمن را می‌توان به شرح زیر تبیین کرد:

۲. ۱. نقض تعهد به عدم استفاده از بمب‌های آتش‌زا

در طول مخاصمات مسلحانه، برخی کشورها از مهمات و بمب‌هایی (برای توپخانه، خمپاره‌ها و هواپیماهای جنگی خود) استفاده می‌کردند که هنگام پرتاب و انفجار در سطح هدف، مواد قابل اشتعال پراکنده می‌کرد و تمام هدف را به آتش می‌کشید، این سلاح‌ها، معروف به سلاح‌های آتش‌زا^۳ بود (رستمی، ۱۳۸۶: ۱۰). سلاح‌های آتش‌زا، سلاح‌ها و مهماتی‌اند که در ابتدا برای آتش زدن مواد یا اهداف یا سوزانیدن اشخاص با اقدام به تولید شعله و گرما یا ترکیبی از هر دو طراحی شدند که از طریق فعل و انفعالات شیمیایی پس از برخورد با هدف به‌وجود می‌آید (Protocol III, 1980: Art 1 & 1 (a)). وجود خصیصه ایجاد آسیب و صدمه بیهوده و غیرضروری و نیز فاقد تفکیک در سلاح آتش‌زا، سبب شده است تا کاربرد این سلاح علیه نظامیان و غیرنظامیان که سبب صدمات غیرضروری می‌شد، در کنوانسیون ۱۹۸۰ تسلیحات متعارف^۴، به‌عنوان سومین پروتکل، تحت عبارت «پروتکل ممنوعیت یا محدودیت استفاده از سلاح‌های آتش‌زا^۵»، ممنوع شود. چنانکه در ماده ۲ بند ۱ این پروتکل آمده است: در هیچ شرایطی نباید جمعیت غیرنظامی و نیز افراد یا اهداف غیرنظامی را هدف حمله سلاح‌های آتش‌زا قرار داد (Protocol III, 1980: Art2(1)). البته این یک ممنوعیت مضاف است، زیرا حمله به غیرنظامیان با هر سلاحی چه آتش‌زا و چه غیر آتش‌زا ممنوع است (Dinstein, 2004:)

1. Superfluous Injury

2. Unnecessary Suffering

3. Incendiary Weapons

4. Convention of 10 October 1980 on Prohibitions or Restrictions on the Use of Certain Conventional Weapons which May be Deemed to be Excessively Injurious or to Have Indiscriminate Effects (Weapons Conv).

5. Protocol on Prohibitions or Restrictions on the Use of Incendiary Weapons, Genena, 10- October 1980 (Protocol III).

71). سلاح‌های آتش‌زا را می‌توان به صورت مختلف درآورد. نمونه‌های این نوع سلاح‌ها شامل پرتاب‌کننده‌های آتش‌زا فیوگاس‌ها (سلاح‌های دستی متضمن مایعات آتش‌زا)، خمپاره‌ها، موشک‌ها، نارنجک‌ها، مین‌ها، بمب‌ها و دیگر مواد محتوی مواد آتش‌زاست (Protocol III, Art 1 & 1 (a). 1980).

بمب‌های ترموباریک و فسفر سفید از دسته سلاح‌های آتش‌زا هستند که دولت عربستان در جنگ با یمن علیه غیرنظامیان استفاده کرده است که در ادامه به آنها اشاره خواهد شد.

الف) بمب‌های ترموباریک

بمب‌های ترموباریک^۱ (گرمافشاری)، سلاح نامتعارف نوین (حسینی اکبرنژاد، ۱۳۸۸: ۱۲۵-۹۹) است که براساس تعریف سلاح‌های آتش‌زا، در دسته سلاح‌های آتش‌زا قرار می‌گیرد. بمب‌های ترموباریک، نوعی بمب بسیار قوی است که در ابتدا توده‌ای از مواد آتش‌زا را در شعاع انفجاری خود ایجاد می‌کند که با اکسیژن موجود در جو مخلوط می‌شود؛ در مرحله بعد، این توده آتش می‌گیرد، به طوری که با تولید انفجارهای مهیب تمام منطقه آتش گرفته شده را نابود می‌کند.^۲ عربستان سعودی در تهاجم به یمن علیه غیرنظامیان از بمب‌های ترموباریک (گرمافشاری) استفاده کرده است. پایگاه خبری «العهد» در مقاله‌ای با عنوان «عربستان با چه سلاح‌ها و موادی یمنی‌ها را می‌کشد؟» به قلم علی ابراهیم مطر، به استفاده عربستان از بمب‌های ترموباریک در عملیات موسوم به توفان قاطع پرداخته است.^۳ علی عبدالله صالح رئیس‌جمهوری سابق یمن و رئیس حزب کنگره مردمی نیز به کارگیری عربستان از بمب‌های ترموباریک را تأیید کرد.^۴

ب) فسفر سفید

فسفر سفید^۵، ماده‌ای شیمیایی است که در تماس با اکسیژن مشتعل شده و دود عظیمی از آن ساطع می‌شود که با رایحه‌ای شبیه به سیر در مدت تقریباً هفت دقیقه می‌سوزد. البته زمانی که هیچ اکسیژنی وجود نداشته باشد یا ذخیره اکسیژن آن تمام شود، این ماده قدرت اشتعال‌زایی خود را از دست نمی‌دهد. هنگامی که فسفر سفید با پوست برخورد کند، سوختگی‌های عمیق و دائمی پدید می‌آورد که گاه عمق سوختگی‌ها تا مغز استخوان نیز می‌رسد. عفونت و جذب مواد شیمیایی در پوست به خساراتی جدی و جبران‌ناپذیری منتهی می‌شود و در بیشتر موارد با مرگ همراه است (شهبازی، ۱۳۸۸: ۷۵).

1. Thermobaric weapon
2. <http://www.iranieslamikhabar.ir>, 1396
3. <https://www.alahednews.com.lb>, 1396
4. <http://parstoday.com>, 1396
5. White Phosphorus (WP)

اگرچه درباره ممنوعیت سلاح فسفر سفید، هیچ معاهده‌ای وضع نشده است، با توجه به ویژگی این سلاح، ممنوعیت استفاده از آن در مخاصمات مسلحانه، به استناد ممنوعیت سلاح‌های آتش‌زا، قواعد کلی در زمینه ممنوعیت ابزارهای جنگی دارای ماهیت فاقد توان تفکیک (API, Art 51: Paras 4 & 5) و سلاح‌های ایجادکننده آسیب بیش از اندازه و درد و رنج غیرضروری (API, Art 35: Para 2, Henckaerts; Doswald-Beck, 2005:290) مغایر با حقوق بین‌الملل بشردوستانه است. چنانکه در گزارش مارس ۲۰۰۹ دیدبان حقوق بشر، در جنگ ۲۲ روزه^۱ و همچنین در گزارش کمیته حقیقت‌یاب شورای حقوق بشر سازمان ملل به ریاست قاضی ریچارد گلدستون در خصوص جنگ غزه که گزارش یادشده به تصویب مجمع عمومی سازمان ملل نیز رسید^۲ کاربرد فسفر سفید توسط رژیم صهیونیستی علیه مردم غزه، نقض حقوق بین‌الملل بشردوستانه محسوب شده است.

پایگاه خبری واشنگتن‌پست و نیز ایندپندنت اعلام کردند رژیم سعودی در جنگ با یمن از سلاح‌های غیرمجاز مانند بمب‌های حاوی فسفر سفید استفاده کرده که آمریکا به این کشور فروخته است.^۳

۲.۲. نقض تعهد به عدم کاربرد سلاح‌های خوشه‌ای

براساس کنوانسیون بمب‌های خوشه‌ای^۴، بمب خوشه‌ای یک بمب متعارف است و طوری طراحی شده که از خود بمب‌های انفجاری کوچک‌تری را که هر یک کمتر از ۲۰ کیلوگرم وزن دارند، پراکنده یا رها می‌کند و شامل بمب‌های انفجاری کوچک‌تر است (CCM, 2008: Art 2). به عبارت دیگر، بمب‌های خوشه‌ای^۵ به انواع وسایل انفجاری گفته می‌شود که در اثر یک انفجار اولیه، تعداد زیادی بمب کوچک‌تر را در منطقه انفجار پخش می‌کنند تا با فاصله زمانی پس از انفجار اول منفجر شوند (Boothby, 2009: 251).

آلن فریدمن محقق و نویسنده آمریکایی می‌گوید: «بمب‌های خوشه‌ای از لحاظ تکنیکی جزء سلاح‌های متعارف محسوب می‌شوند، اما در میدان نبرد همانند سلاح‌های نامتعارفی چون سلاح‌های شیمیایی عمل می‌کنند و می‌توانند موجب کشتار وسیعی شوند. چنانچه این بمب‌ها درست عمل کنند، می‌توانند در وسعتی به اندازه ۱۰ برابر زمین فوتبال هرکسی را از بین ببرند یا دست کم مجروح کنند. این بمب‌ها عملاً چرخ گوشت‌های هوایی اند و هر چیزی را در سر راه

1. Rain of Fire, Israel's Unlawful Use of White Phosphorus in Gaza, 2009 Human Rights Watch, Printed in the United States of America, available at <http://www.hrw.org>, 30 March 2009

2. UN General Assembly resolution endorsing Goldstone Report, Nov. 5, 2009

3. <http://www.salon.com>, 1396, <http://www.Independent.co.uk>, 19 September 2016

4. Convention on Cluster Munitions, Dublin, 30 May 2008 (CCM).

5. Cluster Munitions

خود خرد می‌کنند^۱». جدای از اینکه بمب‌های خوشه‌ای با گذشت چندین سال پس از جنگ، همچنان برای غیرنظامیان به منزله یک خطر مهلک باقی می‌مانند، تهدید ویژه این سلاح برای غیرنظامیان به دو صورت مطرح می‌شود: اول آنکه آنها محدوده خیلی وسیعی را پوشش می‌دهند؛ بنابراین، ممکن است در ناحیه‌ای که بمب رها می‌شود هم اهداف نظامی و هم مناطق غیرنظامی واقع شده باشد. صورت دوم تهدید، به نوع بمب به کاررفته، بستگی دارد. به‌طور معمول بین ۱ تا ۴۰ درصد بمب‌های کوچک هنگام برخورد با زمین منفجر نمی‌شوند. این بمب‌های منفجر نشده، پس از پایان درگیری‌ها، منطقه‌ای خطرناک را به وجود می‌آورند و چه‌بسا مدت‌ها به‌صورت یک میدان مین عمل کند.^۲

به استناد ماده ۱ کنوانسیون بمب‌های خوشه‌ای «هر یک از دولت‌های طرف کنوانسیون متعهد شده‌اند که در هیچ شرایطی: الف) از بمب خوشه‌ای استفاده نکنند؛ ب) بمب‌های خوشه‌ای را توسعه، تولید، تحصیل، انباشت و نگهداری نکرده و به هیچ دولتی مستقیماً یا غیرمستقیم منتقل نکنند (CCM, 2008: Art1 (a) (b)). علاوه بر ممنوعیت‌های مذکور^۳، کنوانسیون تأکید کرده که کشورها حتی از هر گونه مساعدت و تشویقی نسبت به دیگر کشورها خودداری ورزند (CCM, 2008: Art 1 (c)). با وجود این ممنوعیت، ارتش عربستان در یمن از بمب‌های خوشه‌ای انگلیسی استفاده کرده است. چنانکه این موضوع مورد تأیید مایکل فالون وزیر دفاع انگلیس نیز قرار گرفت. اظهارات مایکل فالون پس از آن صورت گرفت که روزنامه گاردین به تاریخ ۱۹ دسامبر ۲۰۱۶ فاش کرد که نتایج بررسی و تحقیقات صورت‌گرفته توسط دولت انگلیس حاکی از استفاده عربستان و متحدانش از بمب‌های خوشه‌ای انگلیسی در جریان حملات هوایی در یمن است.^۴ به‌علاوه براساس گزارش سازمان دیدبان حقوق بشر، ائتلاف

1. <http://www.aja.ir>, 1396

2. <http://www.yjc.ir>, 1396

۳. شاید در ذهن این سؤال مطرح شود که آیا این کنوانسیون صرفاً برای آن دسته از کشورهایی که در آن عضویت دارند لازم‌الاجراست یا اینکه برای کشورهای غیر عضو نیز لازم‌الاجراست؟ در پاسخ باید گفت که اگرچه به استناد حقوق معاهدات، این کنوانسیون برای کشورهای عضو قابلیت اجرا دارد، اما برای کشورهایی که عضو چنین کنوانسیونی نباشند، آزادی نامحدودی وجود ندارد، زیرا آنان تابع قواعد اساسی ناظر بر ابزارهای جنگی‌اند که حاکم بر استفاده از هر نوع سلاح قانونی است. از این رو، استفاده‌کنندگان از چنین سلاحی باید به‌طور کلی آن قواعد اساسی را رعایت کنند (Boothby, 2009: 251). از سوی دیگر، از آنجا که خصوصیت ویژه این سلاح عدم تفکیک و حمله کورکورانه است و اصل تفکیک نیز یکی از اصول اساسی حقوق بشردوستانه و نیز اصول غیرقابل تخطی در حقوق بین‌الملل عرفی می‌باشد (ICJ, 1996)، از منظر حقوق عرفی نیز کاربرد این دسته از سلاح‌های فاقد توان تفکیک ممنوع است (Henckaerts, & Doswald-Beck, 2005:3).

4. <https://www.theguardian.com>, 19 December 2016

دولت‌های عربی به رهبری عربستان در جنگ یمن مواضع حوثی‌ها را در استان صعده با استفاده از مهمات خوشه‌ای بمباران کردند که در اثر این حملات، ده‌ها غیرنظامی کشته شدند.^۱

اقدامات در قبال نقض حقوق بشر دوستانه در یمن

نقض‌های جدی حقوق بین‌الملل بشردوستانه، چه به‌طور عامدانه و چه از روی قصور و تقصیر، جرم جنگی محسوب شده و به تحقق مسئولیت کیفری مرتکبان منجر می‌شود. حمله عامدانه به غیرنظامیان یا حمله بدون رعایت اصل تفکیک و همچنین حمله بدون رعایت اصل تناسب میان منفعت نظامی پیش‌بینی‌شده و ضرر و زیان وارد بر غیرنظامیان جنایت جنگی محسوب می‌شود. افراد باید در قبال ارتکاب جنایات جنگی و معاونت و مساعدت در وقوع چنین جرائمی به لحاظ کیفری مسئول قلمداد شوند (حسینی اکبرنژاد، ۱۳۸۸: ۱۲۵-۹۹). در این زمینه، با توجه به اینکه کشورهای یمن و عربستان هر دو متعهد به کنوانسیون چهارگانه ژنو هستند، دیوان بین‌المللی کیفری^۲ می‌تواند وارد این قضیه شود.

به موجب ماده ۵ اساسنامه دیوان بین‌المللی کیفری، دیوان نسبت به چهار جرم صلاحیت رسیدگی خواهد داشت که عبارت‌اند از: جرم نسل‌کشی، جرائم علیه بشریت، جرائم جنگی و جرم تجاوز (ICC statute, Article 5). بنابر مستندات و شواهد موجود، به‌ویژه گزارش‌های سازمان عفو بین‌الملل و دیدبان حقوق بشر، نقض حقوق بشردوستانه بین‌المللی یعنی جرائم علیه بشریت و جرائم جنگی در یمن محرز است. مهم‌ترین اقداماتی که به‌نظر می‌رسد می‌توانند موجب تعقیب کیفری مقامات عربستان شوند عبارت‌اند از: بمباران هوایی مناطق غیرنظامی بدون رعایت اصل تفکیک و اصل تناسب و استفاده از مهمات حاوی بمب‌های خوشه‌ای، بمب‌های ترموباریک و فسفر سفید. بی‌تردید انجام تحقیقات منصفانه برای احراز این اقدام و تعقیب و محاکمه بدون تبعیض و مجازات متهمان به ارتکاب نقض‌های مقررات بشردوستانه، مهم‌ترین تدبیر برای برخورد با نقض‌کنندگانی است که مانع تحقق تمهیدات لازم در ممنوعیت برخی از ابزارها و روش‌های جنگی شده و به‌ویژه موجب بی‌توجهی به مقررات کنوانسیون چهارم لاهه (۱۹۰۷)، کنوانسیون چهارم ژنو (۱۹۴۹) در خصوص حمایت از غیرنظامیان در زمان جنگ و پروتکل الحاقی اول (۱۹۷۷) می‌شوند (عالی‌پور و یکرنگی، ۱۳۹۶: ۷۳). علاوه بر تعقیب و مجازات متهمان، دولت‌ها یا نهادهای بین‌المللی نیز در زمان مخاصمات می‌توانند اقدامات زیر را اتخاذ کنند:

الف) در چارچوب اعتراضات دیپلماتیک به‌صورت دوجانبه در مجامع بین‌المللی یا از طریق قطعنامه‌های سازمان‌های بین‌المللی؛

1. Human RightsWatch: 3 may 2015, "Yemen: Saudi-Led Airstrikes Used Cluster Munition.

2. International Criminal Court (ICC)

ب) اقدامات دسته‌جمعی غیرقهرآمیز^۱ مانند تحریم اقتصادی یا انسداد دارایی‌ها، برگزاری کنفرانس‌های بین‌المللی، اعزام نیروهای حافظ صلح (Henckaerts, & Doswald-Beck, 2005:512) و نیز ممانعت از ورود اشخاص متهم به کشورشان که در رویه شورای امنیت متجلی شده است؛

ج) خودداری از نقل و انتقال هر گونه سلاح و تجهیزات نظامی^۲.

نتیجه‌گیری

از مارس ۲۰۱۵ تاکنون ائتلافی از کشورهای عربی به سرکردگی عربستان، در حمایت از دولت مستعفی منصور هادی، یمن را مورد آماج بمباران هوایی خود قرار داده است. حملات سنگین نظامی و بمباران‌های مناطق مسکونی، تلفات جانی برای غیرنظامیان، به‌ویژه زنان، کودکان و سالخورده‌گان و همچنین تخریب زیرساخت‌های شهری مانند آب و برق و بیمارستان‌ها را در پی داشته است. این اقدامات، نقض تعهدات در خصوص رعایت ممنوعیت‌های به رسمیت شناخته‌شده در حقوق بین‌الملل بشردوستانه، به‌ویژه در انتخاب روش‌ها و ابزارهای نبرد است، زیرا حقوق بشردوستانه به‌منظور تأمین احترام به شأن والا و کرامت انسانی، معیارهایی را برای ابزارها و روش‌ها در جریان مخاصمات مسلحانه معین کرده است تا تعداد قربانیان جنگ به

۱. در وجه اقدامات قهری نیز صرفاً مجوز شورای امنیت ذیل فصل هفتم آنکه مقید به اصول منشور ملل متحد باشد، می‌تواند توسل به زور را در عرصه پایان بخشیدن به نقض‌های شدید و فاحش حقوق بشردوستانه در مخاصمات توجیه کند (باقرزاده و رنجبریان، ۱۳۹۴: ۱۵۰-۱۴۹).

۲. شایان توضیح است با اینکه کلیه دولت‌ها موظف‌اند در صورتی که احتمال می‌رود از تسلیحات نظامی آنها در ارتکاب نقض جدی حقوق بین‌الملل بشر و حقوق بین‌الملل بشردوستانه استفاده شود، از نقل و انتقال هر گونه سلاح و تجهیزات نظامی خودداری کنند (Henckaerts & Doswald-Beck, 2005: 509). دولت‌های آمریکا و انگلیس نه تنها در متوقف کردن نقض‌های حقوق بشردوستانه در یمن هیچ‌گونه اقدامی انجام ندادند، بلکه به‌عنوان مهم‌ترین تأمین‌کنندگان تسلیحات به عربستان عمل کرده‌اند. از این‌رو، مطابق ماده ۲ پیش‌نویس مسئولیت بین‌المللی دولت (Crawford, 2002:12) باید پاسخگوی مسئولیت‌های خود در قبال نقض این تعهدات بین‌المللی باشند، زیرا دولت لندن از آغاز حمله عربستان به یمن مجوز فروش بیش از ۳ میلیارد پوند تسلیحات به عربستان را صادر کرده است؛ به طوری که روزنامه گاردین در گزارشی می‌نویسد: «انگلیس با یک دست کمک‌های پزشکی و غذایی به یمنی‌ها می‌دهد و با دست دیگر تسلیحات و مهمات و فناوری نظامی در اختیار عربستان و متحدانش می‌گذارد تا به یمن حمله کنند (<http://qudsonline.ir/news>). به‌علاوه، رأی دادگاه عالی لندن مبنی بر جلوگیری از فروش تسلیحات این کشور به عربستان به دلیل استفاده از این تسلیحات علیه غیرنظامیان در یمن و نقض حقوق بشردوستانه شاهدهی بر این موضوع است (<https://www.theguardian.com/world/2017/jul/10>). همچنین ایالات متحده آمریکا نیز در آخرین سفر ترامپ به این کشور قرارداد چند صد میلیاردی فروش تسلیحات را با عربستان امضا کرد (<http://www.independent.co.uk/news>).

حداقل برسد، رنج‌های انسانی کاهش یابد و غیرنظامیان حمایت شوند. حمله به زیرساخت‌های غیرنظامی یمن، از جمله نیروگاه برق صنعا و تنها نیروگاه برق استان صعده و حمله به فرودگاه صنعا، حمله به سیلوهای گندم، ممانعت از کمک‌های دارویی و پزشکی و همچنین استفاده از سلاح‌های ممنوعه مثل بمب‌های فسفوری، بمب‌های ترموباریک و خوشه‌ای علیه مردم یمن از جمله اقدامات ضد حقوق بشردوستانه عربستان سعودی علیه مردم یمن محسوب می‌شود. رژیم سعودی، حتی دستورهای اسلام به‌ویژه سیره پیامبر اسلام (ص) را که قائل به رعایت اصل تفکیک بین نظامیان و غیرنظامیان، اهداف نظامی و غیرنظامی در نبرد بودند نیز نادیده گرفته است. پرواضح است، آنچه عربستان طی چهار سال جنگ علیه مردم یمن انجام داد، از مصادیق نقض فاحش حقوق بین‌الملل بشردوستانه است. به همین دلیل ضرورت دارد دولتمردان رژیم سعودی به سبب ارتکاب اعمال ضد حقوق بشردوستانه در یمن توسط نهادهای بی‌طرف بین‌المللی مثل دیوان بین‌المللی کیفری تعقیب، محاکمه و مجازات شوند.

منابع

۱. فارسی و عربی

الف) کتاب‌ها

۱. ابوالوفاء، احمد (۱۴۲۱ق). *الاعلام بقواعد القانون الدولي و العلاقات الدوليه فی شریعه الاسلام، الجزء العاشر، قاهره: دارالنهضة العربيه.*
۲. جعفری، سید اصغر (۱۳۹۴). *تحلیل ابزارها و روش‌های ممنوعه در جنگ از دیدگاه اسلام و حقوق بین‌الملل بشردوستانه، تهران: دفتر مطالعات سیاسی و بین‌المللی.*
۳. راجرز، آنتونی و پل مالرب (۱۳۸۲). *قواعد کاربردی حقوق مخاصمات مسلحانه، ترجمه کمیته ملی حقوق بشردوستانه، تهران: امیرکبیر.*
۴. سبحانی، حعفر (۱۳۷۴). *فروع ابدیت: زندگانی پیامبر اکرم (ص)، قم: دفتر تبلیغات اسلامی.*
۵. شارل، روسو (۱۳۶۹). *حقوق مخاصمات مسلحانه، ترجمه سید علی هنجی، تهران، دفتر خدمات حقوقی بین‌المللی جمهوری اسلامی ایران.*
۶. کاسسه، آنتونیو (۱۳۸۵). *حقوق بین‌الملل، ترجمه حسین شریفی طراز کوهی، تهران: میزان.*
۷. مستقیمی، بهرام؛ طارم سری، مسعود (۱۳۷۷). *مسئولیت بین‌المللی دولت با توجه به تجاوز عراق به ایران، تهران: انتشارات دانشگاه تهران.*
۸. ممتاز، جمشید (۱۳۷۷). *حقوق بین‌الملل سلاح‌های کشتار جمعی، ترجمه امیرحسین رنجریان، تهران: دادگستر.*

۹. موسی‌زاده، رضا (۱۳۸۵). *بایسته‌های حقوق بین‌الملل عمومی*، چ چهارم، تهران: میزان.

ب) مقالات

۱۰. امیدی، علی (۱۳۸۵). «قبض و بسط مفهومی حق تعیین سرنوشت در حقوق بین‌الملل»، *مجله حقوقی بین‌المللی*، ش ۳۵.
۱۱. باقرزاده، رضوان؛ رنجبریان، امیرحسین (۱۳۹۴). «بنیان اجرای حقوق بشردوستانه: تعهد دولت‌ها به رعایت و تضمین رعایت حقوق بشردوستانه»، *فصلنامه پژوهش حقوق عمومی*، سال شانزدهم، ش ۴۶.
۱۲. حسینی اکبرنژاد، حوریه (۱۳۸۸). «جنگ علیه حقوق جنگ: ارزیابی نبرد ۲۲ روزه غزه از نگاه حقوق بین‌الملل بشردوستانه»، *مجله حقوقی بین‌المللی*، سال بیست‌وششم، ش ۴۰.
۱۳. ساعد، نادر (۱۳۸۶). «چارچوب‌بندی کاربرد سلاح‌های ممنوعه در حقوق بشردوستانه و اسلام»، *مجموعه مقالات همایش اسلام و حقوق بین‌المللی بشردوستانه*، تهران: سازمان هلال احمر.
۱۴. شهبازی، آرامش (۱۳۸۸). «ارزیابی گزارش دیدبان حقوق بشر (۲۰۰۹) در مورد استفاده از سفیر سفید علیه مردم غزه از منظر حقوق بین‌الملل»، *مجله حقوقی بین‌المللی*، سال ۲۶، ش ۴۰.
۱۵. عالی‌پور، حسن؛ یکرنگی، محمد (۱۳۹۶). «نظام حقوقی و حقوق بشر در عربستان»، *فصلنامه مطالعات راهبردی*، سال بیستم، ش ۷۵.
۱۶. عزیزی، ستار (۱۳۹۰). «بررسی مشروعیت دعوت از مداخله خارجی در مخاصمات داخلی: با تأکید بر رأی دیوان بین‌المللی دادگستری در قضیه فعالیت‌های نظامی در سرزمین کنگو»، *فصلنامه پژوهش حقوق و سیاست*، دوره ۱۳، ش ۳۳.
۱۷. علی ابراهیم مطر (۱۳۹۶). «عربستان با چه سلاح‌ها و موادی یمنی‌ها را می‌کشد؟»، به نقل از *پایگاه خبری العهد*.
۱۸. فضائلی، مصطفی (۱۳۹۵). «مداخله نظامی در یمن از منظر حقوق بین‌الملل»، *فصلنامه مطالعات حقوق عمومی*، دوره ۶۴، ش ۱.
۱۹. گلشن‌پژوه، محمودرضا؛ کیانی‌نژاد، مجید (۱۳۹۴). «بررسی حقوقی مشروعیت مداخله نظامی عربستان سعودی در یمن»، *ماهنامه سیاسی - تحلیلی همشهری دیپلماتیک*، ش ۸۷.

A) BOOKS

20. Bledsoe, Robert L. and Boczek, Boleslaw A(1987). *The International Law Dictionary*, ABC-CLIO, Santa Barbara California, Oxford, England.
21. Boothby, William H (2009). *Weapons and The Law of Armed Conflict*, New York: Oxford University Press.
22. Crawford, James (2002). *The International Law Commissions Articles on State Responsibility*, Cambridge, University Press.
23. Dinstin, Yoram (1989). "Human Right in Armed Conflict: International Humanitarian Law." In: *Human Right in International Law*, Theodor Meron (ed), New York: Ciarendon Press Oxford.
24. Dinstin, Yoram (2004). *The Conduct of Hostilities under the Law of International Armed Conflict*, Cambridge, University Press.
25. Doswald_ Beck, Louise and Vite, Sylvia (1993) *International Humanitarian Law and Human Right Law*, International Review of the Red Cross.
26. Fleck, Dieter (2009). *The Handbook of International Humanitarian Law*, Oxford University press.
27. Henckaerts, Jean-Marie & Doswald-Beck (2005). *Customary, International Humanitarian Law*, Vol I: Rules, New York, Cambridge, University Press.

B) Articles

28. Al Jazeera, *UN: At least 10,000 killed in Yemen conflict*, (31 August 2016), <http://www.aljazeera.com>
29. ICRC (2004). *What is International Humanitarian Law?*, The International Committee of the Red Cross.
30. MacAskill Ewen and Torpey Paul (2016). *One in Three Saudi air raids on Yemen hit Civilian Sites: Data shows*, The Guardian, 16 September 2016, in; <https://www.theguardian.com/world/2016/sep/16>.
31. Schimmelpennick, P.J.C (2006). "International Humanitarian Law from a Fiend Perspective- Case Study: Nepal", *Yearbook of International Humanitarian Law*, Timothy L.H.Mc Cormack (Editor), Vol 9.

C) Documents

32. Geneva Convention IV Concerning the Protection of Civilian Persons in Time of War (1949).
33. Hague Regulations Respecting the Laws and Customs of War on Land, Annexed to Hague Convention (II) of 1899 and Hague convention (IV) of 1907.
34. International Court of Justice: Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons, Advisory Opinion of 8 July 1996.
35. *Legal Center for Rights and Development*, the outcome of 700 Days, February 2017, in; <http://lcrdye.org/Eng/Default.aspx>.
36. Protocol of 8 June 1977 Additional to the Geneva Conventions of 12 August

1949, and Concerning the Protection of Victims of International Armed Conflicts (AP I).

37. St Petersburg Declaration Renouncing the use, in time of war, of Explosive Projectiles under 400 Grammas weight, 1868.

D) Websites

38. <http://foreignpolicy.com/2017/08/16/confidential-u-n-report-accuses-saudi-coalition-of-killing-hundreds-of-children-in-yemen-conflict>.

39. <http://www.independent.co.uk/news/world/americas/us-politics/donald-trump-latest-audi-arabia-billions-arms-deal-military-sales-a7746601.html>

40. <https://www.theguardian.com/world/2016/sep/16/third-of-saudi-airstrikes-on-yemen-have-hit-civilian-sites-data-shows>.

41. <https://www.alahednews.com.lb>